

ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

У статті виявлено і розкрито прогностичне значення ідей гуманізації освіти 60-х років ХХ століття, визначено роль педагогічної журналістики як суттєвого чинника гуманізації освіти означеного періоду. Доведено, що в розглянутий період гуманістичний підхід до освіти поставав особливою тенденцією у розвитку вітчизняної освіти на основі визначення цілей, завдань, змісту, методів і засобів навчання і виховання, орієнтованих на цілісне формування і розвиток людини.

На початку ХХІ століття в умовах глобалізації, інтеграції, модернізації освіти, реформування всіх сфер життя суспільства центральною проблемою педагогічної науки стає вивчення самої людини. У контексті реалізації гуманістичної тенденції у соціальній дійсності гуманізація та демократизація українського суспільства передбачають зміну ставлення до особистості, визнання її найвищою цінністю. Це висвітлено в нормативно-правовій базі, концептуальних засадах педагогічної науки й освітньої практики. Одні з перших документів самостійної держави Закон України "Про освіту" (1991 р.) і Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") (1993 р.) як провідний принцип державної політики в галузі освіти затвердили її гуманістичний характер, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя й здоров'я людини, поваги до її прав, вільного розвитку особистості.

Актуальність проблеми гуманізації освіти зумовлена не тільки її значущістю для сучасного суспільства, а й обґрунтованістю теоретичних передумов, до яких можна зарахувати педагогічні ідеї видатних філософів і педагогів. Гуманістичні ідеї мають тисячолітню історію: вони були зароджені в творах Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля, Плутарха, Сенеки, Квінтіліана, Августина, Аквіната. Період розквіту гуманістичних ідей пов'язують із подоланням релігійно-догматичних систем середньовіччя в епоху Відродження. Найвизначнішими представниками, які стояли на позиціях гуманізму, є Еразм Роттердамський, Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Монтень. Видатні європейські педагоги-мислителі Ян Амос Коменський, Джон Локк, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генріх Песталоцці, Йоганн Фрідріх Герbart, Адольф Дістервег зробили значний внесок у гуманістичні традиції, а розглянуті ними аспекти гуманізації освіти є підґрунтям багатьох сучасних концепцій у педагогіці.

Однак, незважаючи на беззаперечність сприйняття сучасною педагогічною свідомістю класичних постулатів гуманізму, на сьогодні в результаті аналізу великої кількості наявної літератури з проблеми виявилось існування величезної кількості різноманітних думок і позицій щодо гуманізації освіти: з'ясувалося, що часом близькі за назвою роботи розглядають педагогічні явища та процеси з прямо протилежних поглядів, а часто й звертаються до абсолютно різних явищ. Наявні розбіжності у визначенні ключових понять гуманізації освіти спричинили невизначеність уявлень педагогів-практиків про зміст гуманістичної освіти, що, безумовно, не сприяло формуванню необхідних умінь осмислення педагогічного процесу як гуманістичного. Це, у свою чергу, призвело до значних розбіжностей між декларуванням гуманістичних засад сучасної школи та реальною практикою їх упровадження. Таким чином, у складній ситуації сучасної гуманістичної модернізації освіти звернення до витоків наявних розбіжностей, детальне вивчення вітчизняної педагогічної спадщини може скласти цінну основу для розвитку нестандартних підходів, нових напрямів у вирішенні завдань сьогодення.

Мета статті – на основі цілісного ретроспективного аналізу проблемних статей вітчизняних періодичних видань педагогічної тематики виявити і розкрити прогностичне значення ідей гуманізації освіти означеного періоду та визначити роль педагогічної журналістики як суттєвого чинника гуманізації освіти у 60-ті роки ХХ століття.

Гуманістичні ідеї в Україні мають глибокі історичні корені. Як справедливо зазначають педагоги сучасності (І. Бех, М. Євтух, В. Землянська та ін.), процес дослідження ідей гуманізму варто починати з вивчення традицій народної педагогіки. Теоретичні основи української гуманістичної педагогіки заклали Ф. Прокопович, Г. Сковорода, В. Капніст, А. Прокопович-Антоновський, І. Котляревський, М. Пирогов, К. Ушинський, О. Духнович, М. Корф, В. Водовозов, М. Драгоманов та багато ін. Перша половина ХХ століття ознаменувалась появою низки видатних українських педагогів – С. Васильченка, Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Грушевського, Т. Лубенця, С. Русової та багато інших, у працях і практичній діяльності яких були продовжені ідеї гуманістичного виховання, порушені в попередні періоди.

В історії вітчизняної педагогічної думки радянського періоду ідеї гуманізації освіти ефективно впроваджувалися в 20-х роках ХХ століття, коли радянська школа будувалася як "школа розвитку людської особистості" (В. Дурдуківський, О. Залужний, Я. Мамонтов, О. Музиченко, Я. Чепіга, І. Соколянський та багато ін.); вони були забуті в школі 30–40-х років у зв'язку з тотальними репресіями та настановою школи на підпорядкування громадської, трудової діяльності школярів навчальній роботі; відродилися в умовах суспільно-політичної "відлиги" 50–60-х років ХХ століття.

У сфері освіти період 60-х років ХХ століття характеризувався перебудовою змісту загальної середньої освіти, розробкою науково обґрунтованої системи комуністичного виховання. У 1960 р. уведено в дію низку постанов щодо організаційно-педагогічних засад нової освіти: "Положення про восьмирічну школу" (16 серпня

1960 р.), "Положення про середню загальноосвітню трудову політехнічну школу з виробничим навчанням" (16 серпня 1960 р.), "Положення про вечірню (змінну) середню загальноосвітню школу робітничої і сільської молоді та заочну середню загальноосвітню школу" (18 серпня 1960 р.) тощо. Перелічені положення на законодавчому рівні закріпили безперечне завоювання радянської системи освіти – упровадження безкоштовної обов'язкової загальної середньої освіти.

У 1961 р. прийнято нову Програму КПРС щодо зміцнення гуманістичної моралі в усіх членів радянського суспільства (1961 р.). Моральні принципи, за якими належало жити радянським людям, були викладені в "Моральному кодексі будівника комунізму". В умовах домінування ідеї колективізму, превалювання суспільних інтересів над особистісними, поява цих документів знаменувала звернення педагогічної системи до потреб особистості. О. Сухомлинська, характеризуючи цей етап розвитку педагогічної думки, зауважила, що в 60–70-і рр. не лише змінюється парадигма моралі, але її починають розглядати "як складову структури особистості й суспільних відносин, шлях погодження особистісних і суспільних інтересів" в умовах домінування ідеї колективізму, превалювання суспільних інтересів над особистісними [1: 15].

Під час дискусії щодо шляхів реформування (1956–1960 рр.) провідні вчені-педагоги М. Грищенко й С. Чавдаров проголосили новий напрям розвитку вітчизняної освіти й педагогічної науки – органічне поєднання наукової теорії й практики [2: 3-17; 3: 11-21]. Висловлена в 1956 р. С. Чавдаровим думка про підсилення зв'язку науки й практики на новому етапі розглядається як процес упровадження в практику досягнень педагогічної науки й усвідомлюється як основоположний момент творення нових гуманістичних засад радянської системи освіти. У педагогічній науці 60 – 70-х рр. знов набуває вагомого значення проблема розробки методології та методики проведення педагогічного експерименту.

У 60-ті роки ХХ століття почав формуватися новий творчий, інноваційний погляд на освіту, який запропонували директори сільських українських шкіл: Пависької середньої школи – В. Сухомлинський, Богданівської середньої школи – І. Ткаченко. Починає свій творчий педагогічний шлях у Сахнівській середній школі О. Захаренко (у 1966 р. – директор СШ с. Сахнівка). До творчої педагогічної ініціативи приєднуються директори школи робітничої молоді № 1 м. Краматорська М. Лисенко й середньої школи № 126 м. Харкова М. Самойлик і багато інших. Представники радянської педагогіки розглянутого періоду зробили істотний внесок у розробку питань, пов'язаних з проблемою всебічного гармонійного розвитку особистості.

Одним із історичних надбань 60-х років ХХ століття є висновок про те, що в основі успішного соціального розвитку суспільства лежить стурбованість про долю підростаючого покоління, активне обговорення нагальних освітніх проблем у якнайширших колах зацікавленої громадськості. Свідченням цього є аналіз публікацій того часу, коли нагальні проблеми обговорювалися на сторінках не тільки педагогічної, а й загальної преси. Як видно з архівних документів [4; 5], а також свідчень самих учасників інноваційних перетворень (І. Білодід, М. Лисенко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко та багато інших), прерогативою означеного часу стала можливість обговорення актуальних проблем розвитку освіти. Публіцистична діяльність на новому етапі усвідомлюється педагогами як важливий аспект професійної педагогічної творчої діяльності. Таким чином, ідея поширення передового педагогічного досвіду засобами педагогічної публіцистики знову набуває вагомого значення.

Усвідомлюючи важливість зв'язку між теорією і практикою педагогічної науки, фахові журнали аналізованого періоду не обмежувалися статтями представників влади, знаних учених, приділяючи пріоритетну увагу пропозиціям педагогів-практиків. За влучним висловом Е. Дніпрова, ім'я В. Сухомлинського "стало педагогічним прапором часу". У 60-х рр. ХХ століття виходять друком програмні праці В. Сухомлинського: "Етюди про комуністичне виховання" (1967 р.), "Серце віддаю дітям" (1968 р. – НДР, 1969 р. – УРСР), "Пависька середня школа" (1969 р.), "Народження громадянина" (1970 р.) і т. ін.

Усе вищезазначене зумовлює науковий інтерес до вивчення генезису розвитку в історичному досвіді педагогічної думки 60-х років ХХ століття. Дослідження такого плану зумовлені також подоланням колишніх ідеологічних догм і штампів, які характеризують педагогічну теорію і практику радянських років. Уже 1970 р. означено соціально-політичними змінами в СРСР – "разький синдром", що призупинили будь-які демократичні суспільні вияви, нетерпіння до національного самоусвідомлення, ігнорування роботи педагогів-новаторів. У педагогіці посилюється вплив психології на навчання та виховання, апелювання до спадщини А. Макаренка з метою розвитку ідеї залучення учнів до суспільно корисної продуктивної праці.

Аналіз сучасних монографічних і дисертаційних робіт свідчить про інтерес істориків педагогіки до матеріалів педагогічної преси як історико-педагогічного джерела (О. Сухомлинська, О. Адаменко, Л. Березівська, І. Зайченко, Е. Панасенко, А. Пугач, С. Лобода та ін.). Правомірно говорити про формування нового дослідницького поля. Проте поза інтересами дослідників залишилася діяльність багатьох педагогічних видань 60-х років ХХ століття, яка значно впливала на розвиток ідей гуманізації вітчизняної освіти.

Проблема розвитку гуманістичної традиції в умовах ідеологізації та політизації радянської педагогіки і школи перебуває у центрі уваги не лише сучасних українських дослідників (О. Сухомлинська, Л. Березівська, Н. Дічек, В. Землянська, Т. Філімонової та ін.), а й російських (Е. Дніпров, М. Богуславський, Р. Шакіров та ін.). Пояснюючи деформацію і трансформацію початкових "ідеалів соціалістичного виховання", дослідники показують, як офіційно декларована протягом усього радянського періоду мета виховання – всебічний розвиток особистості – створювала у педагогіці можливість співіснування авторитарних і гуманістичних концепцій. Аналізуючи гуманістичний аспект генезису змісту освіти, виявляють гуманістичні тенденції в радянській педагогіці і сходяться на думці про гуманістичну природу педагогічного процесу радянської доби.

Ми поділяємо міркування сучасних дослідників Е. Днепров, Л. Березівської, Р. Шакірова та багатьох інших, що так звана "хрущовська відлига" сприяла педагогічному ентузіазму в країні. Загалом, за оцінкою істориків освіти, вищезгадана реформа мала гуманістичний і певною мірою демократичний характер. Так, у ході реформи українські освітяни отримали можливість розробляти власні "оригінальні навчальні програми" [6: 243]. Проте дослідники також дійшли згоди в думці, що розпочата в другій половині 50-х рр. XX століття освітня реформа виявила низку протиріч між потребою гуманізації суспільного життя й виховання, що була викликана об'єктивними причинами (народ-переможець мав уже іншу ієрархію цінностей, був здатний варіативно мислити, критично оцінювати навколишню дійсність), і продовженням впливу авторитарної педагогіки репресивних 30-х рр. XX століття.

Таким чином, на основі аналізу та систематизації фактичного матеріалу продемонстровані шляхи успішної реалізації цих ідей окремими педагогами в освітній практиці вітчизняних середніх навчальних закладів. Доведено, що в розглянутий період гуманістичний підхід до освіти поставав особливою тенденцією у розвитку вітчизняної освіти, яка ґрунтується на визначенні цілей, завдань, змісту, методів і засобів навчання і виховання, орієнтованих на цілісне формування і розвиток людини. Наявна чисельна бібліографія творів провідних радянських учених і вчителів-практиків 60-х рр. XX століття доводить, що творчий педагогічний пошук було спрямовано на те, щоб "очистити" від нашарувань класового підходу й ідеологізації попередніх років такі моральні цінності, як співпричетність до суспільних інтересів і потреб, почуття колективізму, яке не відкидає право особистості на свободу й незалежність від диктату колективу чи його керівників, повагу до праці на загальне благо й до людей праці та т. ін. [7: 23-33]. Отже, новизна педагогічного мислення 60-х рр. XX століття полягала у відмові від перебільшеного тиску партійно-ідеологічного впливу на розвиток радянської педагогічної думки й системи освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому на основі аналізу й узагальнення матеріалів гуманістично спрямованої педагогічної журналістики уточнені суттєві характеристики та змістові складові ключових ідей гуманізації освіти 60-х років XX століття, а також простежено процес їхньої тимчасової модифікації і змістовної трансформації залежно від історичних умов і рівня розвитку науки.

Практичне значення полягає в тому, що теоретичні положення й узагальнений практичний досвід розвитку ідей гуманістичної педагогіки 60-х років XX століття можуть бути використані в навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладів України III-IV рівнів акредитації при вивченні курсів історії педагогіки, загальної педагогіки, в розробці спецкурсів і спецсеминарів, у керівництві курсовими і дипломними роботами студентів. Застосування поданих у роботі матеріалів у процесі підготовки педагогічних кадрів сприятиме оновленню змісту відповідних розділів підручників та посібників для вищих педагогічних навчальних закладів різного рівня акредитації.

Протиріччя між необхідністю переходу до гуманістичної парадигми сучасної освіти та недостатньою методологічною розробленістю її ключових категорій, а також суперечності між вимогами з боку держави та суспільства гуманізації освіти і недостатньою вивченістю педагогами історичного досвіду вирішення цього завдання обумовлюють перспективи подальших досліджень, що конкретизуються у низці завдань: проаналізувати стан розробки означеної проблеми у вітчизняній історіографії; систематизувати педагогічні ідеї гуманізації освіти радянської педагогіки 20 – 60-х років XX століття; схарактеризувати на основі законодавчих актів державну політику в галузі освіти у 60-ті роки XX століття, виявити її гуманістичну спрямованість; з'ясувати роль педагогічної журналістики у стимулюванні педагогічної творчості вчителів і відродженні ідей гуманізму в радянській педагогіці 60-х років XX століття; дослідити інформаційний потенціал педагогічної журналістики у трансформуванні гуманістичних основ радянської педагогіки 60-х років XX століття; узагальнити на основі газетних і журнальних публікацій розвиток ідей поєднання теорії і практики (у зв'язку школи з життям) і морального виховання як ключових чинників гуманізації освіти аналізованого періоду тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинська О. В. Педагогічний ідеал крізь призму теорії моралі / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 12–18.
2. Чавдаров С. Х. За творче опрацювання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Радянська школа. – 1958. – № 1. – С. 3–17.
3. Чавдаров С. Х. Невідкладні завдання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Радянська школа. – 1956. – № 9. – С. 11–21.
4. Ястржембський В. Організація методичної роботи на Україні / В. Ястржембський // Шлях освіти. – 1928. – № 2–3. – С. 1–6.
5. Стенограма республіканської наради по питанню поліпшення "Читанки" для 1 класу, 1969 р. – Ф. 166, оп. 15, спр. 6795, 38 арк.
1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : [монографія] / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967 рр.) / А. Д. Бондар // Український історичний журнал. – 1967. – № 11. – С. 23–33.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sukhomlyns'ka O. V. Pedagogichnyi potentsial kriz' pryzmu teorii morali [The Pedagogical Potential through the Prism of the Moral Theory] / O. V. Sukhomlyns'ka // Shliakh osvity [The Educational Way]. – 2008. – № 1. – S. 12–18.

2. Chavdarov S. Kh. Za tvorche opratsiuvannia pedagogichnoi nauky [For the Creative Processing of the Pedagogical Science] / S. Kh. Chavdarov, M. M. Gryshchenko // Radianska shkola [Soviet School]. – 1958. – № 1. – S. 3–17.
3. Chavdarov S. Kh. Nevidkladni zavdannia pedagogichnoi nauky [Urgent Tasks of the Pedagogical Science] / S. Kh. Chavdarov, M. M. Gryshchenko // Radianska shkola [Soviet School]. – 1956. – № 9. – S. 11–21.
4. Yastrzhembs'kyi V. Organizatsiia metodychnoi roboty na Ukraini [The Organization of the Methodological Work in Ukraine] / V. Yastrzhembs'kyi // Shliakh osvity [The Educational Way]. – 1928. – № 2–3. – S. 1–6.
5. Stenograma respublikans'koi narady po pytanniu polipshennia "Chytanky" dlia 1 klasu, 1969 r. [The Shorthand Report of the Republican Session on the Issue of the "ABC" for the First Grade, 1969]. – F. 166, op. 15, spr. 6795, 38 ark.
6. Berezivs'ka L. D. Reformuvannia shkil'noi osvity v Ukraini u XX stolitti [The Reformation of the School Education in the XX Century] : [monografiia] / L. D. Berezivs'ka. – K. : Bogdanova A. M., 2008. – 406 s.
7. Bondar A. D. Rozvytok suspil'nogo vykhovannia v Ukrainiskii RSR (1917 – 1967 rr.) [The Development of the Social Education in Ukrainian Republic of the Soviet Union] / A. D. Bondar // Ukrainskyi istorychi zhurnal [The Ukrainian Historical Journal]. – 1967. – № 11. – S. 23–33.

Матеріал надійшов до редакції 30.05. 2012 р.

Курило Т. В. Прогностическое значение идей гуманизации образования 60-х годов XX века для современной педагогической науки и образования.

В статье выявлено и раскрыто прогностическое значение идей гуманизации образования 60-х годов XX века, определена роль педагогической журналистики как существенного фактора гуманизации образования указанного периода. Доказано, что в рассматриваемый период гуманистический подход к образованию представлял особенную тенденцию в развитии отечественного образования на основе определения целей, задач, содержания, методов и средств обучения и воспитания, ориентированных на целостное формирование и развитие человека.

Kurylo T. V. The Prognostic Importance of the Educational Humanization Ideas in the 1960s for the Modern Pedagogical Science and Education.

The article distinguishes and discusses the prognostic importance of the educational humanization ideas in the 1960s. The educational press role as a significant factor of educational humanization during the period under examination is defined. The humanistic approach during the period under examination is proved to be a specific tendency in the national educational development on the basis of determining the educational purposes, tasks, content, methods and means aimed at the personality's all-round formation and development.